

СТУПАНЪ.

ЗЕМЛЕДѢЛСКО-ЕКОНОМИЧЕСКИ ЛИСТЪ.

1 Декември 1874.

СТУПАНЪ излиза единъ пѣтъ на мѣсеца съ една притурка. Годишна цѣна е едно бѣло мѣджидіе.

Съдържаніе: Какво влияние иматъ горите върху ступанството и климатътъ. — За собите. — По народната економия. — За водата. — Разни.

Писма, дописки и спомоществованията са испращатъ до издателя Д. В. Хранова въ Видень.

КАКВО ВЛИЯНИЕ ИМАТЪ ГОРИТЕ ВЪРХУ СТУПАНСТВОТО И КЛИМАТЪТЪ.

(Свършва са.)

Ако лѣсовете, горите сѣ важни за расхладѣване на пре-голѣмата горѣщица и за очистиане на въздухътъ, то сѣ много по-важни за влагата джждѣтъ, снѣгътъ и пр. Онѣзи високи и стрѣмни мѣста, които сѣ лишени отъ гори, най-много осѣщатъ крайностите измежду влагата и сушата. Ако са случи да вали силенъ джждъ на такива стрѣмни мѣста, дѣто нѣма гори, то ороите завлачатъ съ себе си мѣката и плодovitа прѣстъ, и остава само гола мъртвица, която са напича отъ горѣщото слѣнце тѣй, щото каквото посѣенъ на нея не ще може да расте както трѣба. Но онѣзи мѣста, които иматъ на близо гори, нѣматъ тѣзи крайности: тамъ джждѣтъ малко по малко са спуща и испѣжда отъ листето и отъ клонито на земята, дѣто водата бързо не са истича и не завлача меката и плодна прѣстъ, но добре напоява земята, отъ дѣто послѣ извираатъ сладки и студени извори; тамъ гѣстото листе и клони закриватъ земята, горѣщите слѣнчеви

зари не могатъ скоро да я изсушаватъ, и тѣзи влага не са простира само въ горите и надъ горите, но и въ околните мѣста. Сѣщото може да са каже и за снѣгътъ, който не може да са топи, отъ което да ставатъ порои и да завличатъ много отъ меката и плодна прѣстъ.

Дѣте по голѣмите горѣщици и суши много пѣти са случава, щото по нѣколко мѣсеци да не вали нито капка джждъ по широките и пространните равнини, които нѣматъ гори на близо; но ако да би имали, това не ставаше тѣй. Влагата отъ горите образува магла, която са издига на горе въ видѣ на облаци, сгѣтява са, и отъ това става джждѣтъ; а тамъ дѣто нѣма гори на близо, ако и да са издига по нѣкогажъ малко магла, но тя, като слаба и неподпомогната отъ горската, распрѣсва са и са изгубва въ атмосферата—въздушното море.

Ами що да кажемъ за силните вихрушки и пагубни градушки, които правятъ страшни пакости и опустошения тамъ дѣто преминатъ!? Тѣ не могатъ да вжрлуватъ до толкова съ таквази сила въ отдалечените отъ морето и образли съ гори мѣста, както въ край-

морските страни. Ние знаемъ, че когато на едно мѣсто е топло, а на друго студено, то топлиятъ въздухъ, като по-лекъ отъ студениятъ, издига се на горе, а на мѣстото му дохожда студень, отъ което става движение (размърдване) на въздухътъ, а отъ това движение на въздухътъ става вѣтаръ, вихрушки и пр. А по причина на голѣмата разлика между топлината на морето и сушата, въздухътъ по моретата е въ непрестанно противно движение, което при бързото променение на въздушната атмосфера, може да се преобърне въ силно движение на въздухътъ, което ние наричаме *вихрушка*. Такива вихрушки, или други силни и студени вѣтрове, както и градушки, не могатъ да правятъ толкова пакости, ако има гори, лѣсове, които да имъ затварятъ пътятъ.

Освѣнъ това, горите иматъ голѣма важностъ и за самата земна повърхнина, т. е. за почвата, която е основа (темель) на земледѣлието.

Когато искаме да осигоримъ брѣговете на рѣките и потоците, за да не ги сабаря и завлача водата, или пакъ да заячимъ нѣкои стръмни мѣста, за да не са сабарятъ и развалятъ, то, както знаеме, най-доброто срдство е да садимъ дървета и на едното, и на другото мѣсто. При водите са садятъ такива дървета (дървеса), които обичатъ влажна земя, като върби и пр., а на суха земя—такива, които растатъ на суша, като питомни дървета, ясенъ и други такива. А то е най-сигорното и най-евтино срдство, съ което можемъ да си помогнемъ да не са изгубва много отъ земята ни; защото корените на дърветата държатъ земята да не са сабаря и завлача отъ водите. Стръмните мѣста, лишени отъ дървета, а

изложени на дждитъ, снѣгътъ, вихрушките и пр., рано или късно ще са обърнатъ на сухи и безплодни голи земи, защото, както и по-горе казахме, пороите отъ дждовете и снѣговете ще завлѣбятъ плодната прѣстъ въ ниските мѣста.

Отъ казанното до тука сѣки разбира, че лѣсове, горите иматъ голѣмо влияние както на ступанството, тѣй и на човѣческото здравие. Съ малко думи, горите ни сж необходими като ка-тадневниятъ хлѣбъ; безъ тѣхъ ние ще бъдемъ злочести въ много отношения. Като е тѣй, заслужва ли да са обърне сериозно внимание на нашите гори, които имаме и които, както сме са заловили, мислимъ да истребимъ сж-вѣршено? Тогава нашето положение ще бжде въ много отношения по-лоше, отъ колкото днесъ.

По другите страни хората отдавна вече са разбрали тѣзи истина и сж са погрижили да изнамѣрятъ срдства, съ които да могатъ предвари злото, което е очевидно. Тѣй на пр. тѣ сж отворили особени училища, въ които са учи и преподава наука за горарството, и отъ които училища излизатъ вѣщи хора по тѣзи частъ. Тѣзи вѣщи хора въ горарството са настаиватъ да управляватъ горите, като даватъ планове какъ да са сѣкатъ, сѣятъ или садятъ. Може да са види чудно на нѣкои отъ нашите читатели като имъ казваме, че по други страни са сѣятъ и садятъ гори, но нева не имъ са види чудно, защото не е нито невъзможна, нито мъчна работа. По онѣзи страни човѣкъ не ще може да намѣри нѣде дърва сѣчени млади както по насъ; тамъ са сѣкатъ само дебѣлите и старите дървета, които са правятъ на цѣленици, и тѣй са продаватъ или горятъ.

Ние знаемъ, че на много мѣста и

мнозина отъ пашите скотечественици притѣжаватъ гори; знаемъ още че и много гори сѣ общи, подъ надзорѣтъ на правителството, които са сѣкатъ отъ жителите на ближните села; но нито едните, нито другите са сѣкатъ съ нѣкава редъ. Ако искаме да избѣгнемъ злите сѣтнини, които може да са случатъ отъ изсичаието и искорѣняванието на горите, то нека са погрижимъ съ време за това. Намъ е не възможно да расправимъ тука за сичко подробно какъ да са сѣкатъ горите и пр., но само ще спомѣнемъ, че нетрѣба да са изсичатъ младите гори, но да са оставятъ да порастатъ; а старите да са раздѣлятъ на нѣколко части (парчета) тѣй, щото сѣка година като са изсече едно парче да са остави послѣ за нѣколко години дорде порастатъ и станатъ голѣми дървета. Ние препорѣчваме това на вниманието на пашите скотечественици, които иматъ възможността да спомогнатъ въ това отношение. Това трѣба да са земе въ внимание и отъ честното ни правителство.

ЗА СОБИТЕ.

Топлината въ стаите, дѣто живѣятъ зиме хората, трѣба да е угодна, и то споредъ занятията имъ. За онѣзи хора, които работятъ сѣдишкомъ, било душевно-умствено, — или тѣлесно, собите имъ трѣба да бѣдѣтъ топли 13—16° по Реомюра. Колкото по-тежка и помѣчна работа работи човѣкъ, толкова и по-малко трѣба да е топла стаята му, въ която работи. Но онѣзи хора, които цѣль денъ иматъ работа по вѣнъ, на пр. селените, ловците (авджиите) и пр., желаятъ да бѣде собата имъ по-топла, защото иначе лесно би са простудили. Въ спалните стаи, дѣто спятъ

здрави и вѣзрастни хора топлината не трѣба да бѣде повече отъ 12 по Реом., т. е. не много горѣщо; но тамъ, дѣто има малки дѣца и палзатъ по подлѣтъ (дюшеме), собите трѣба да бѣдѣтъ по-топли, защото винаги е по-студено близо до подлѣтъ, отъ колкото на горе. Много е добро за дѣцата да са постила подлѣтъ, — билъ отъ джски или прѣстъ, — съ нѣкоя рогозка или съ друга постелка.

Топлината въ стаити трѣба да бѣде, колкото са може, еднаква. Много стоплена соба ако исгине скоро, лесно са простудява човѣкъ; отъ това човѣкъ лесно добива кашлица, хрупутица (мърхавица), забоболие и други болѣсти. Най послѣ, съ топлението на собите не трѣба да са разваля вѣздухтъ, на пр. съ димъ (пушаеъ), съ прахъ, съ вѣгленна киселина и пр., нито пѣкъ много да изсѣхва (вѣздухтъ).

А кой начинъ топлението е най-добаръ? На нѣкои мѣста по насъ, а особено по селата, владатъ огънь на камината (баджа), и съ това са топлятъ; по този начинъ топление не е добаръ, едно защо излѣзва май скѣпичко, и друго защото топлината въ стаята не е еднаква.

Въ послѣднѣо време захванаха на много мѣста и по насъ да си топлятъ стаите съ желѣзни соби. Желѣзните соби бърже стоплятъ стаите, и то толкова по-бърже, колкото сѣ по-тънки; и тѣй соби отъ тънко желѣзо са нагорѣщаватъ и по-скоро стоплятъ стаите, отъ колкото собите изъ лѣвно желѣзо. Но защото стоплените стаи съ тѣзи соби скоро истиватъ, то трѣба да гори непрестанно огънь у тѣхъ, а то е, разумѣва са, доста неудобно, мѣчно и скѣпно.

Отъ сгорѣщените желѣзни соби са

напълватъ ставте съ много въгленна киселина, която е отровна за човѣка и за която разказахме миналите броеве на листътъ си. Желѣзните соби бърже нагрѣватъ въздухътъ, който и бърже изсъхва, а такавъ сухъ въздухъ злѣ дѣйствиува на нашите дихала, именно на носътъ, на устата, на гълталката, на душникътъ и на бѣлиятъ дробъ; отегчава говорението, дразни слабите и болни дробове на вашица, даже и на хранение кървь. Освѣщъ това на желѣзните соби са осмърдяватъ множество органически (орждни) и неорганически (неорждни) вещества, които са дигатъ въ видѣ на прахъ и които издаватъ неугодна воня. Тѣзи соби за да не истиватъ бърже, на нѣкои мѣста ги обзидатъ извжтре съ тухли и помазватъ съ глина; защото тухлите поематъ много топлина и я задържатъ повече време, а оттова и стаята бива повече време топла. Отъ казаното до тука за желѣзните соби явно са види, че сж вредителни за здравнето. Мнозина учени и вѣщи доктори препорѣчватъ, щото вредителните желѣзни соби да са исхвърлятъ изъ училищата.

Глинените или пржстени соби сж най-добри и най-здрави, защото полека, но еднакво и добре стоплятъ нашите стави, а и тѣй бърже не истиватъ, както желѣзните соби. На нѣкои мѣста по насъ сме виждали да сж си направили собите между стѣната, която раздѣля двѣ стави, ужъ да топлятъ и двѣте тѣзи стави, но това не е добро, защото стѣната зема на себе си много топлина. По тѣзи причина сѣка соба би трѣбало да е отдалечена до една педя и повече отъ стѣната.

Захванаха и по насъ да правятъ талива соби, които са паятъ вжтре въ стаята, която ще са топли. За такива соби трѣба да има доволно въздухъ,

защото инакъ не би горѣли дървата. Ако затулимъ или затворимъ на пр. духлото на собата и устата на вратичката, отъ дѣто са пали собата, то тутакси ще угасне огъньтъ, защото не може да дохожда въздухъ до пламакътъ. Тѣй сжщо не ще може да гори добре огъньтъ въ собата, ако духлото е затрупано съ пепель, защото въздухътъ не може свободно да преминава презъ собата. За това е добре да са чисти духлото преди да са запали собата. Но пакъ не трѣба да преминава много въздухъ презъ собата, защото излазя на вжнь много топлина. Когато са запали собата, трѣба да са турятъ повече дърва на веднашъ, а не по малко; защото ако туряме често, но по малко дърва, то ще изгорятъ много, но безъ полза. Ако са затвори духлото на собата преди да са изгорѣли сичките вжглища, то въгленната киселина, която излазя изъ вжглищата въ видѣ на синъ пламакъ, — както и онази отъ мангалите, — напждва стаята. Много хора сж умирали, както знаемъ, отъ тѣзи въгленна киселина. За да не са случаватъ такива нещастия, не трѣба да са внасятъ въ ставите мангали съ неразгорѣли вжглища, които издаватъ синъ пламакъ. Освѣнь това, да не са затваря или затуля духлото на собата, дорде не са разгорятъ добре вжглищата. Ако са случи да припадне нѣкой отъ мангалъ (въгленна киселина), трѣба тутакси да са изнесе вжнь на чистъ въздухъ, или ако това не е вжзможно, тутакси да са отворятъ вратата и прозорците на стаята, за да са промени отровния въздухъ съ чистъ. Подиръ това да са раскопчатъ тѣсните му дрѣхи, да са тури сѣдшикомъ, и да са попржска по лицето и по гърдите съ студена вода, или да са поглѣ по главата и по шията съ вода

тжй, щото примрѣлиятъ да захване да диха. Подиръ това да са трис по рѣцете и по краката за да захване пакъ да обикаля кръвта по цѣлото тѣло, и да му са дава да смърка съ носѣтъ оцетъ, и то до тогава, дорде захване да киха и да кашлѣ. Ако може да гжлта, нека му са дава да пие черно кафе. Между това добре е да са повика, — ако има, — и лѣкартъ, защото въ нѣкои случаи неговата помощ е не-обходима.

За да са предварятъ сичките лоши сътнини, които може да послѣдуватъ отъ собите и мангалите, трѣба за това да са погрижатъ най-много нашите добри ступанки, които сж и отговорни почти за сичко, що би са случило въ къщи. Нека зематъ горните ни бѣдѣжки въ внимание.

ПО НАРОДНАТА ЕКОНОМИЯ.

Какво праватъ хората, а какво правимъ ние.

Богатството на единъ народъ не ся състои само въ материалния му имотъ, но въ срдѣствата, съ които си той упражнява.

Louis Say.

Ако хвърлимъ малкъ единъ погледъ върху състоянието на нашиятъ бѣдентъ народъ, то, за жялостъ, ще ся увѣримъ, че той си е наистина бѣдентъ, не само за това, защото нѣмаме почти нищо, но и за това, защото ако сѣ така продължавами, то и нѣма никога нищо да имаме! —

Прочутиятъ економъ Кери, като размишлявалъ веднѣжъ върху това, да познае въ какво ся състои истинското богатство на нѣкой народъ, свтрши мисалъта си съ едно много любонитно доказателство. За точно разумѣвание на неговото излагане, той зель и начърталъ една пирамида, на която за основа турнилъ земледѣлнето, срдѣтата на тая пирамида държи индустриятя, а на върха оставилъ търговията, и казалъ: „Вѣки единъ народъ, у когото развитието на земледѣлнето, на индустриятя и на търговията

е достигнало до такава степенъ, щото да стоятъ помѣжду си въ такава сразмѣрностъ, въ каквата ся намѣрватъ основата, срдѣтата и върхатъ на тая пирамида, само такъвъ народъ, казва той, може да каже за себѣ си че е наистина богатъ, а друго яче никакъ.

Сега нека сжди сѣки читателъ каква важностъ има сѣка една отъ тия части на пирамидата за цѣлата пирамида, а самъ послѣ ще познае каква важностъ иматъ и тѣзи думи Кери-ови за сѣки единъ народъ, и най-послѣ нека си направи читателя сравнение за важността имъ и за нашиятъ народъ.

Нѣмамъ намѣрение да говоря тука за нашето земледѣлие, защо сички си знаемъ, че природата сама ся въ това старее по-много за насъ, отъ колкото ние си сами, нито пъкъ искамъ да говоря за състоянието на нашата търговия, защото и самитѣ наши търговци въ сегашно врѣме познаватъ до колко е остало вѣче отъ нейната сладостъ за насъ! Единичкото нѣщо, върху което ще си позволя да поговоря въ този си членъ е да поразглѣдами каква е индустриятя у насъ, защото както вѣче знаеме, спорѣдъ Кери тя е която свързва земледѣлнето и търговията и която има най-голѣмо влияние върху тѣхното развитие.

Много лесно бихме били готови съ това, ако земахме да разглѣдаме каква е сега у насъ индустриятя, защото само съ думата „никаква“ би сме напълно отговорили на тоя въпросъ; за това по-добре ще бжде, мисля, ако поговоримъ върху това, каква трѣбва да бжде. —

Прочутиятъ мъжъ Хумболдъ, който ще бжде, мисля, познатъ на сичкитѣ ни почти читатели, написалъ въ една отъ своитѣ книги, а именно въ своего списание подъ име Козмосъ (Свѣтъ), слѣдующиѣ мъдри думи: „Блаженството и богатството у онии народи, у които индустриятя е остана да надирѣ и които не познаватъ нуждитѣ за нейното подигване, не прѣменио трѣба да паднатъ (!) кога то да е, а още по-вече тамъ, кадѣто единъ народъ сж много понаирѣднали въ това!“

Незная дали си е помислямъ Хумболдъ

на това, когато е писалъ тѣзи думи, че почти въ цѣль свѣтъ нече има никой за когото да иматъ тѣзи думи подобна важность, както сега за нашия народъ!

Мнозина ще попитаатъ: а съ какво ни могатъ помогна фабриктѣ въ това? — Подзата отъ нихъ е много голѣма:

1). Съ фабриктѣ можемъ си сами пргготви сичктѣ нужди намъ произвѣдени и тогазъ нече бждемъ принудени да ги купуваме скъпо и прескъпо отъ чужденцитѣ и да изнасяме паритѣ си изъ земята ни, съ което убиваме и земедѣлнето и нашата търговия! —

2). Ако да пмахме свои фабрики, нещѣхме да окрадваме ежедневно нашата богата земя съ сурови произвѣдения и да ги продаваме ефтино на чуждите хора, отъ които они да печелятъ, като че не ни дава сичко това природата за наша полза!

3). Да бѣха и у насъ развити толкова индустриалнитѣ завѣдения, както това виждаме у другитѣ народи, то никога не бихме си оплаквали отъ днешнитѣ лоши алжш-верши, но и у насъ би ведижъ цѣнала търговията и се оправило земедѣлнето, които сж главнитѣ извори на народното богатство.

Много други още подобни ползи могатъ да наведж тука, които би ни принесли фабриктѣ. Но ние какво вършимъ?! Сѣднали сме и са чудимъ на искуството на чужденцитѣ, и тогазъ, когато тѣ съ най-голѣмата лѣснотия печелятъ паритѣ си, ние си се продължаваме да си оплакваме отъ лоши алжш-верши, и ако би съ нѣкоя мѣснотия спечелили 2 паръ, то и нихъ бързаме да ги поднесемъ пакъ на чуждитѣ хора за да си купимъ отъ нихъ хубави ченийки, добри стжкдени нѣща, хубави сукна, шекерецъ да си усладимъ кахвено, хубави столове, красни масп, добри каруци и др. и др. много подобни, отъ които нито едно не можемъ си сами направити; но за това защото можемъ да си наслаждаваме на тяхното добро, то даваме и послѣдната си аспра да си ги купимъ, па подиръ това нека да не са чудимъ какъ нѣмцитѣ, французитѣ, англичанетѣ и др. могатъ лѣсно да печелятъ, а нашата търговия отъ денъ на денъ отслабва и пропада, (ако можемъ каза че пмаме търговия).

Статистиката ни доказва, че у сѣки единъ народъ, кадѣто индустриалнитѣ завѣдения сж доста развити, че сѣки таквъ народъ, казвамъ, прпема сѣка една година по нѣколко милиона по-вече отъ колкото той дава; а отъ това прозвизва че и у сѣки единъ подобенъ народъ ще се развива търговията и земедѣлнето много по-добре отъ колкото тамъ кадѣто повече се изнася изъ земята отъ колкото се внася. За да докажа по-добре тѣзи истини, мисля, че по-добрѣ ще стори, ако остава самитѣ числа да отговарятъ за мене.

Ческиятъ економъ докторъ Велперъ привозда въ новата си сега издадена книга (*Národní hospodarství*) слѣдующитѣ броеве:

Въ 1873 год.	са изнесло,	а ся внесло
	Милиони	Долари
Въ Евр. Англия	— 1620	— — 2020
„ Сев. Амер. Щати	640	— — 880
„ Франция	— — 790	— — 840
„ Германс. съюзъ	590	— — 630
„ Евр. Росия	— 390	— — 360
„ Белгия	— — 230	— — 340
„ Нидерландия	— 260	— — 330
„ Авст.-Унгария	— 310	— — 300
„ Италия	— — 230	— — 260
„ Евр. Испания	— 90	— — 130
„ Швейцария	— 60	— — 120
„ Турско	— — 160	— — 80

Чуждитѣ хора знаятъ какъ да спѣчелятъ отъ сичко каквото имъ падне на ржката, а ние не можемъ нито отъ това, което ни дава и природата за полза. Че това е така, нека докаже слѣдующиятъ ми примѣръ.

Сѣки знае, че нашата мила татковина е украсена и ся гордѣе прѣдъ другитѣ земли съ извънредната ся дарба на едно познато намъ растение; това е лозата. Другитѣ народи, както напр. въ Франция, продаватъ сѣка година по-вече отъ 54 милиона ведра (1 ведро 44 оки) и печелятъ отъ него около 1750 милиона гроша! Нѣмско продава 37 милиона ведра и печели 1700 милиона гроша, Унгария—24 милиона ведра и прпема по-вече отъ 1000 милиона гроша, и то по-вече вино, което пргготвятъ искусственно химически, безъ да иматъ достаточво лози. А ние какво правимъ?! — Отъ толкозъ лози и до сега не сме можали нито ведижъ да си похвалимъ, че тая или оная година сме спѣчелили толкова и толкова отъ вино! А ка-

кво ся извършва съ сичкото това вино? — Напразно ся разнесе и пропаде така, щото никой отъ него не може видѣ нѣкоя полза! Да бѣха на нашето мѣсто френцитѣ или други, то тѣ щеха да знаятъ друго яче какъ да спечелятъ стъ него; тѣ би ся приготвили фабрики, съ които би приготвиле вина, които дѣсно и съжно ся могатъ прода. А нашитѣ явна, ако и отъ много хубаво грозде, какъ ся нехаресватъ на хората, и то за това, защото незнаемъ да ги приготвимъ. Да имамхе нужднатѣ фабрики и да знаехме да приготвимъ съба година баремъ най-малко 10 милиона вѣдра вино, пакъ бихме печалили по-вече отъ 800 милиона гроша! А отъ таквизи печелби, мисля, че би билъ другояче въ състоянието си нашия народъ, и както земедѣлието така и търговията би уназе ся развили много по-добре. Или ние си мислимъ, че не можемъ извърши това; нито една важна причина не ни припятствува въ това. Както самата ни земя е въ най-годѣмата си способностъ да дава добри и плодородни лози, така също и климатическитѣ отношения сж най-изряднитѣ въ това, а съкой знае, че нашето грозде е прѣвжходно, стига само да знаехме да направимъ отъ него и прѣвжходни вина, на кой знае да ли и ние небихме станали французи (?!).

(Продължава са.).

Михаилъ Георгиевъ.

ЗА ВОДАТА.

Водата ни е тѣй потрѣбна както и въздухътъ; тя ни е главна хранителка: безъ вода не могатъ да живѣятъ ни хора, ни животни, ни растѣния, — растѣнията би изсѣхнали, а животните и хората би измрѣли. Безъ вода земята щеше да бѣде гола пустиня. Неизмѣрно много вода има въ моретата, рѣките, езерата, блатата и потоците. Двѣ трети отъ земната повърхнина е покрита съ вода, а само една трета часть е суха земя, т. е. третата часть на нашата земя е покрита съ вода, а само една часть е суха земя. Тѣй също и тѣлото на човѣка и на другите животни, както и на растѣнията, са сжстоятъ отъ три части вода, а една часть сухи вещества. Тѣжината на водата е голѣма, за това тя може, като тече или пада отъ високо, да върти голѣми колела на воденици и фабрики.

Въ природата водите, малко или много, не сж сжвѣсмъ чисти, защото у тѣхъ има растопени разни земни частици, вжгленна киселина и други солени и горчива соли. Въ кладенчевата вода има по-много растопени соли, а въ текущата — по-малко. Най-чиста вода е дъждовната. Чистата вода, която пиеме, химически не е чиста. Сжвѣсмъ чиста вода, въ която нѣма никакви други смѣси, е сжставена отъ водородъ, — за който по-долу ще раскажемъ, — и отъ кислородъ, който намъ е вече познатъ. Таквази вода е безъ цвѣтъ (боя), вкусъ и джхъ (миризма).

Чиста вода може ся доби отъ обикновенната рѣчна, снѣжна, или кладенчева вода, като са превари и преобжри на пара, — както са преварява ракия, когато истине; парата са обржца пакъ на вода и такава вода са нарича преварена (дестилирана), и са употрѣбва въ спицариите и въ химическите лаборатории (кабине, стаи, дѣто са правятъ разни химически опити и пр.).

Вода, въ която са намиратъ разни соли, като варовити, желѣзни и др. т., казва ся яка (корава, дебѣла, тѣжка, каквато е по кладенците); ако ли нѣма у нея много таква соли, тя са казва мека (лека, каквато е дъждовната, снѣжната и рѣчната). Познато ни е, че мѣсо и бобъ, ако са варятъ въ коравна вода, не могатъ да са сварятъ лесно. Причината на това е тѣзи, щото жърната на боба са покриватъ и завиватъ отъ речените соли като съ нѣкоя люспица, а топлината не може да мине презъ нея на вжтре въ бобътъ или въ мѣсотото. Въ таквази вода не могатъ да са ператъ нито дрѣхи, защото варятъ, който са намира въ тѣзи вода, сжединява са съ една часть отъ сапунтъ и прави варовитъ сапунъ, който не може да са стопа въ водата, но плува надъ нея и не може да са сждини съ нечистотините и киртъ на дрѣхите. Какъ може са поправи таквази вода, по-долу ще кажемъ. Разбира са, че мѣката вода (рѣчната, дъждовната или снѣжната) е много по-добра за пране, за варение бобъ или мѣсо; но ако нѣма таквази, то ще са употрѣби каквато има, само грѣба да са поправи.

Водата, що са намира по земята, дѣли са: на дъждовна и снѣжна, която е най-чиста за преварявание; на изворна и кладенчева, въ която има много вжгленна киселина и разни соли; на рѣчна или тѣ-

к у щ а, която е станала отъ изворната и пр.: на и о р с к а и, най-послѣ, на м и н е р а л н а.

Рѣчната или тѣкущата вода е изгубила въгленната киселина; но въ нея има размѣсени много животни и растителни вещества, както и прѣсть, отъ която и бива мѣтна и не добра за пиение. Таквази вода, както казахме, е добра за пране и за готвене.

Дъждовната вода, като тече подъ земята, растопява солите, които са намиратъ въ земята, а, най-послѣ, излиза пакъ на земната повърхнина като изворъ, и са казва из в о р н а в о д а.

Изворната вода са различава отъ дъждовната по това, че има—както спомѣнахме—много въгленна киселина и разни соли. Вода, въ която има въгленна киселина—изворната—е много добра за пиение. Въ нужда може да са пие и рѣчна вода, но трѣба понапредъ да са пречисти.

Добрата и здравата вода за пиение трѣба да е смѣсь чиста и безъ боя—бистра; когато са налива въ чаша или въ другъ съждъ да исхвърли искри, които сж доказателство, че въ нея има въгленна киселина и въ з д у х ъ, и, най-послѣ, да бжде сладка и да нѣма никаква воня (лоша миризма). Водата за пиение лѣте трѣба да е по-студена, а зиме—по-топла отъ въздухътъ.

Изворни води, въ които има растопени много отъ нѣкои соли, царичатъ са р у д н и или м и н е р а л н и в о д и (Mineral wasser). Болнавите и недѣгави хора пиятъ и употребяватъ такива минерални води, като лѣкъ (цѣръ) за нѣкои болѣсти.

Киселите води иматъ въ себе си много въгленна киселина, горчивите—горчива соль: други води пжкъ иматъ много желѣзо, растопено съ помощта на въгленната киселина. Нѣкои извори иматъ симпуръ (сѣра, шупель, кюкюртъ), а други желѣзо; първите са казватъ симпурни или кюкюртени води (бани) а послѣдните—желѣзни. Едините и другите бани сж добри за къпане, и цѣлителни за нѣкои болѣсти. Такивато бани по Европа има много, а така сжщо и по насъ като въ Калюферъ, Казанлъкъ, Желѣзникъ (Стара-Загора) и другадѣ.

ВОДОРОДЪ.

Водородътъ въ чистъ видъ е въздухообразенъ-прозраченъ газъ безъ цвѣтъ (боя), безъ

дъхъ (миризма) и безъ вкусъ. Водородътъ е добилъ името си отъ това, че е главенъ съставъ на водата, т. е. смединенъ съ кислородътъ образува водата. Чистъ водородъ са добива отъ водата; но колкото и да я стопимъ, тя не ще да са раздѣли въ кислородъ и водородъ, а ще са преобърне на пара. Но за да можемъ да отдѣлимъ водородътъ, трѣба да туримъ въ водата такива нѣща, които иматъ свойство да са смединяватъ съ кислородътъ. Тѣй на пр. ако гудимъ малко к а л и у м ъ (пепеликъ) въ водата, ако ще би студена, то кислородътъ ще са смедини съ к а л и у м ѣ т ъ, а водородътъ са освобождава и са издига въ видъ на пара, та може лесно може да са набере въ нѣкое стъкло. Ако прекараме водна пара презъ нѣкоя свѣтнала отъ нагрѣване желѣзна дула и друго, кислородътъ отъ парата са смединява съ желѣзото, а водородътъ са освобождава.

Водородътъ е $14\frac{1}{2}$ четиринасетъ и половина пжти по-лекъ отъ въздухътъ, та за това и пжлнятъ съ него балоните съ които хората ходятъ по въздухътъ като птици. Чистиятъ водородъ задушава животните и умиратъ отъ него; тѣй сжщо въ него не може да гори и запалена свѣщъ. Ако са смѣсятъ двѣ части водородъ съ една часть кислородъ и ако запалимъ тѣзи смѣсь, то ще направятъ такъвъ голѣмъ прасакъ (грѣмъ), щото и най-якиятъ съждъ може да са строши и наоколо стоящите хора да повреди. За това са и нарича тѣзи смѣсь отъ кислородъ и водородъ г р ѣ м л и в ъ г а з ъ.

Р А З Н И.

— Лѣкъ противъ изгорено—Добаръ лѣкъ за изгорено е глицеринъ, или ако са намаже изгореното мѣсто съ келодиомъ; и двата тѣзи лѣкове са намиратъ въ сѣва сницерии. Но ако не са намѣри нито единъ отъ тѣзи два лѣка, то добре ще бжде ако са намаже изгореното мѣсто съ бѣлтъкъ отъ яйце, или съ медъ.

— Дърво да не гние.—Най-доброто средство да не гние дърво е катрантъ, съ който трѣба добре да са намаже. Съ това средство са служагъ въ Англия, въ Франция и въ Белгия.

— Прегадѣвайте сѣдбите си.—Ние напомняме на нашите ступани да позабикалятъ сѣгисъ тогисъ сѣдбите си и да ги пошригѣдватъ, особено тогава, когато е валѣло много сиѣгъ и когато са е топлия, за да не би да са е задържала пейде на посѣяните пиви вода, която много поврежда сѣдбите. Ако има пейде по пивата таквази застојна вода, пейка са испуща да истича.